

*Лекарь А. С.,**кандидат юридичних наук, доцент кафедри фінансового та податкового права**Державного податкового університету**ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-7645-2752>*

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Анотація. У статті здійснено комплексний кримінологічний аналіз стану та тенденцій кримінальних правопорушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні. Встановлено, що кредитні спілки та інші небанківські фінансові установи виконують важливу соціально-економічну функцію, забезпечуючи доступ населення до фінансових ресурсів, проте специфіка їх діяльності зумовлює підвищений рівень криміногенних ризиків, які проявляються у формі шахрайства, зловживань службовим становищем, підробки документів та інших незаконних дій. Проаналізовано кількісні та якісні показники злочинності у цій сфері, включаючи рівень, структуру, динаміку та регіональні особливості, а також зміни у характері правопорушень під впливом воєнного стану, трансформації регуляторного середовища, посилення наглядових функцій держави та розвитку цифрових фінансових технологій.

Виявлено, що домінуючим видом кримінальних правопорушень є шахрайство, яке характеризується організованістю, багатоепізодністю та використанням складних фінансових схем, що ускладнює його виявлення та розслідування. Досліджено вплив цифровізації фінансових послуг, соціально-економічної вразливості населення, недосконалості механізмів державного контролю та інституційної взаємодії на формування криміногенних процесів у небанківському секторі. Доведено, що офіційна статистика не відображає реальний масштаб злочинності у зв'язку з високим рівнем латентності, що зумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками, включаючи низьку обізнаність населення щодо механізмів захисту фінансових прав, недосконалість внутрішніх процедур контролю та низьку ефективність превентивних заходів.

Обґрунтовано необхідність застосування комплексного кримінологічного підходу, що поєднує аналіз статистичних, правових, соціальних та інституційних аспектів злочинності, а також потребу вдосконалення системи запобігання кримінальним правопорушенням, посилення координації між регуляторними та правоохоронними органами, підвищення рівня захисту прав споживачів фінансових послуг, розробки ефективних превентивних та корекційних заходів. Запропоновані підходи дозволяють системно оцінити сучасні ризики злочинності у небанківському фінансовому секторі та сприяти забезпеченню фінансової безпеки держави та громадян, а також формуванню стратегій реагування на нові криміногенні виклики.

Ключові слова: кредитні спілки, небанківський фінансовий сектор, кримінальні правопорушення, шахрайство, фінансова злочинність, латентність злочинності, кримінологічна характеристика, фінансовий моніторинг, воєнний стан, цифровізація.

Постановка проблеми. Розвиток небанківського фінансового сектору України супроводжується зростанням ролі кредитних спілок та інших небанківських фінансових установ як ключових інструментів забезпечення доступу населення до фінансових послуг. Водночас особливості їх функціонування, зокрема обмеженість ресурсної бази, локальний характер діяльності та високий рівень довірчих відносин між членами, створюють сприятливі умови для виникнення та поширення кримінальних правопорушень [1].

У сучасних умовах воєнного стану, економічної нестабільності та трансформації регуляторної політики держави криміногенна ситуація у сфері діяльності небанківських фінансових установ ускладнюється. Зростання соціально-економічної вразливості населення, підвищення попиту на фінансові послуги та активізація цифрових фінансових технологій сприяють появі нових форм протиправної діяльності та ускладнюють їх виявлення. Водночас високий рівень латентності злочинності, недосконалість статистичного обліку та обмежена ефективність взаємодії між регуляторними й правоохоронними органами перешкоджають формуванню об'єктивного уявлення про реальний стан кримінальних правопорушень у цій сфері [2, с. 126]. За таких умов особливої актуальності набуває комплексне кримінологічне дослідження стану та тенденцій кримінальних правопорушень у діяльності небанківських фінансових установ, що дозволяє розробити ефективні превентивні заходи, удосконалити систему державного нагляду та підвищити захист прав споживачів фінансових послуг.

Метою статті є визначення сучасного стану, структури та динаміки кримінальних правопорушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні, виявлення основних тенденцій їх розвитку та ключових криміногенних детермінант, а також обґрунтування необхідності вдосконалення кримінологічних підходів до запобігання таким правопорушенням в умовах воєнного стану, економічної нестабільності та трансформації регуляторного середовища небанківського фінансового сектору.

Стан дослідження. Проблематика кримінальних правопорушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ, у вітчизняній кримінологічній науці досліджується такими науковцями, як: Г. С. Буга, О. Б. Васильчишин, М. Гузь, І. М. Довбань, А. П. Закалюк, Ю. Костенко, О. Короленко, В. М. Купрієнко, Н. К. Макаренко, Ю. А. Мороз, Г.Ю. Нікітіна-Дудікова, І. С. Панасюк, О. М. Резнік, Е. П. Соловійов, О.В. Тахтай, В. І. Тимошенко, Д. М. Тичина, Т. І. Тесленко та інші.

Аналіз наукових джерел свідчить, що, незважаючи на наявність значної кількості досліджень у сфері фінансової зло-

чинності, проблематика кримінальних правопорушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ залишається недостатньо розробленою. Більшість праць має фрагментарний характер і зосереджується на окремих аспектах (особа злочинця, окремі види правопорушень, загальні питання фінансової злочинності), тоді як комплексний кримінологічний аналіз стану, структури та тенденцій злочинності у цьому сегменті небанківського фінансового сектору практично відсутній. Таким чином, сучасний стан наукової розробки проблеми свідчить про наявність теоретичного підґрунтя для дослідження злочинності у сфері діяльності небанківських фінансових установ, однак потребує подальшого розвитку з урахуванням новітніх викликів, пов'язаних із цифровізацією фінансових послуг, трансформацією регуляторного середовища та умовами воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Небанківські фінансові установи (далі - НФУ) є ключовим елементом сучасної фінансової системи України, виконуючи функції мобілізації фінансових ресурсів, кредитування малого та середнього бізнесу, фінансової інклюзії населення та забезпечення додаткових фінансових послуг, які не надають традиційні банки [3, с. 377]. До даного сегмента відносяться кредитні спілки, лізингові, факторингові компанії, мікрофінансові організації, страхові посередники та інші організації, які здійснюють фінансові операції з позиковими коштами, інвестиційними продуктами та обслуговуванням платіжних послуг.

Попри значущість для економіки, функціонування НФУ супроводжується підвищеними ризиками криміналізації через специфіку організаційно-правових структур, відносно свободу внутрішніх процедур та обмежені механізми державного контролю у певних сегментах [4, с. 132]. Особливе значення має той факт, що частина НФУ характеризується високим рівнем довіри між керівництвом та клієнтами, що створює сприятливе середовище для зловживань та шахрайства. На сучасному етапі діяльність небанківських фінансових установ ускладнена впливом економічної нестабільності, соціально-політичних ризиків та трансформацією нормативно-правового регулювання. Зростання попиту на швидкі кредити, дистанційне обслуговування клієнтів, активне використання цифрових платформ та онлайн-сервісів суттєво підвищують ймовірність вчинення фінансових правопорушень. У таких умовах зростає латентна складова злочинності, оскільки значна частина порушень залишаються непоміченими через слабкі системи внутрішнього контролю та недостатню взаємодію між регуляторами та правоохоронними органами [5, с. 126–127].

Серед основних видів кримінальних правопорушень у НФУ варто виділити фінансове шахрайство, зловживання довірою клієнтів, фальсифікації фінансових документів, маніпуляції кредитними та розрахунковими операціями, а також використання підставних осіб для виведення коштів. Часто до реалізації злочинних схем залучаються посадові особи НФУ, що підвищує суспільну небезпечність таких діянь, ускладнює їх виявлення та розкриття. Наразі спостерігається тенденція до підвищення організованості злочинних груп, використання складних цифрових схем, дистанційних платежів та анонімних електронних каналів, що дозволяє злочинцям обходити традиційні механізми контролю [6, с. 107–108].

Соціально-економічні чинники відіграють значну роль у виникненні правопорушень. Серед них – низький рівень доходів населення, безробіття, економічна нерівність, соціальна неста-

більність та психологічний стрес, який посилюється у періоди економічної кризи або воєнного стану [7, с. 267]. Ці фактори підвищують готовність громадян та підприємств до ризикових фінансових схем, включаючи участь у шахрайських операціях та недобросовісних угодах. Регіональні аспекти діяльності НФУ також впливають на характер і поширеність кримінальних правопорушень. У великих економічно активних містах правопорушення частіше стосуються організованого фінансового шахрайства через більшу кількість установ та обсяг операцій [8, с. 400]. Водночас у регіонах із слабким контролем або прифронтових територіях офіційна статистика злочинності часто недооцінює масштаб проблеми через обмежені ресурси правоохоронних органів та відсутність доступу до контролю за діяльністю НФУ [9, с. 212–213].

Однією з актуальних проблем є функціонування фіктивних фінансових структур або їх співпраця з легальними НФУ для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, та виведення капіталу. Це створює загрозу для фінансової стабільності та безпеки держави, а також ускладнює діяльність регуляторів та правоохоронних органів, вимагаючи застосування комплексних методів моніторингу та аудиту [10, с. 131]. В останні роки відзначається посилення цифровізації фінансових послуг, що призводить до появи нових схем шахрайства: використання криптовалют, мобільних платіжних додатків, онлайн-платформ для кредитування, а також фішинг і соціальна інженерія. Ці тенденції роблять фінансові операції більш уразливими, підвищують ризики для населення та поглиблюють латентну складову злочинності [11, с. 170–171].

Узагальнюючи, стан кримінальних правопорушень у сфері НФУ характеризується високим рівнем латентності, ускладненням механізмів вчинення кримінальних правопорушень, організованим і цифровим характером порушень, посиленням матеріальної шкоди та загрози соціально вразливим групам. Основними тенденціями є: збільшення тяжкості та складності злочинних схем, зростання організованого і цифрового характеру правопорушень, поширення фальсифікацій та шахрайства в дистанційних фінансових послугах [12, с. 139]. Ефективна протидія потребує комплексного підходу: удосконалення нормативної бази, посилення державного контролю, розвитку внутрішніх систем моніторингу, активізації взаємодії регуляторів і правоохоронців та підвищення фінансової грамотності населення.

Висновки. Аналіз стану кримінальних правопорушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ свідчить про високу динаміку змін у структурі і способах їх вчинення. Основними характеристиками сучасних правопорушень у цьому сегменті є підвищена латентність, використання складних цифрових та організаційних схем, участь посадових осіб НФУ та вплив соціально-економічних чинників на поведінку клієнтів. Систематичне вивчення публікацій і практики правоохоронних органів показує, що найбільш поширеними видами кримінальних правопорушень є фінансове шахрайство, зловживання довірою клієнтів, фальсифікації фінансових документів, маніпуляції кредитними і розрахунковими операціями та легалізація коштів через підставних осіб. Значна частина таких кримінальних правопорушень має організований характер, часто супроводжується цифровими технологіями та дистанційними схемами проведення операцій, що ускладнює їх своєчасне виявлення та розкриття.

Актуальною проблемою залишається недостатній рівень контролю з боку державних органів, обмеженість ресурсів регуляторів та низький рівень координації між фінансовими і правоохоронними структурами. Це сприяє розвитку латентної злочинності та дозволяє зловмисникам створювати складні фінансові схеми, що обходять традиційні механізми перевірки і нагляду. Соціально-економічний контекст діяльності НФУ демонструє пряму залежність між рівнем фінансової грамотності населення, соціальною нестабільністю, економічними кризами та частотою фінансових правопорушень. У регіонах із низьким економічним розвитком або слабким контролем з боку регуляторів фіксується нижча офіційна кількість кримінальних правопорушень, проте високий рівень прихованої або латентної криміналізації.

Дослідження тенденцій свідчить про посилення організованого характеру злочинів, поширення цифрових інструментів для шахрайства, використання криптовалют та мобільних платіжних платформ. Ці явища створюють додаткові ризики для фінансової стабільності держави та потребують комплексного підходу до протидії, що поєднує нормативне, організаційне, технологічне та освітнє забезпечення.

Ефективна боротьба з криміналізацією в НФУ потребує: удосконалення нормативно-правової бази, що регулює діяльність небанківських фінансових установ, у частині фінансового контролю та відповідальності за порушення; посилення внутрішніх систем моніторингу та аудиту у самих установах, що дозволить виявляти ризикові операції на ранніх етапах; активізації взаємодії між регуляторами, правоохоронними органами та громадськістю, включаючи обмін інформацією та координацію дій для запобігання та розкриття кримінальних правопорушень; підвищення рівня фінансової грамотності населення, що зменшує ризик участі у шахрайських схемах та сприяє більш свідомому користуванню фінансовими продуктами; використання сучасних технологій штучного інтелекту та аналітики для виявлення підозрілих операцій і прогнозування потенційних загроз.

Таким чином, комплексний підхід до вивчення і протидії кримінальним правопорушенням у сфері НФУ дозволяє не лише зменшити ризики шахрайства та зловживань, але й підвищити ефективність фінансової системи, захистити права клієнтів та зміцнити довіру до небанківських фінансових установ. Проблема криміналізації НФУ залишається актуальною для дослідників, законодавців та практиків, оскільки від її розв'язання залежить стабільність і безпека фінансового середовища держави.

Література:

1. Костенко Ю., Короленко О., Гузь М. Аналіз фінансової стійкості підприємства в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1758/1694>
2. Васильчишин О. Б. Фінансові злочини у фіскальній сфері як загроза економічній безпеці України. *Світ фінансів*. 2021. № 1(66). С. 124–137. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1340>
3. Тесленко Т. І. Характеристика небанківських фінансових установ та побудова бухгалтерського обліку в небанківських фінансових установах. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 2 (13). С. 376–380. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/2_13_uk/66.pdf
4. Соловійов Е. П. Поняття та класифікація кримінальних правопорушень у сфері діяльності небанківських фінансових установ як основа формування методики їх розслідування. *Вісник*

- кримінального судочинства*. 2021. № 1-2. С. 130–139. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2_2021_Soloviov.pdf
5. Буга Г. С. Забезпечення безпеки у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: адміністративно-правові засади : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 404 с. URL: https://helvetica.ua/index.php?route=product/product&product_id=39
 6. Купрієнко В. М., Тичина Д. М. Запобігання злочинам у сфері діяльності кредитних спілок в Україні: монографія. К. : 7БЦ, 2021. 140 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/23911>
 7. Панасюк І. С. Характеристика осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері діяльності кредитних спілок. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3. Ч. 2. С. 266–272. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/334464>
 8. Мороз Ю. А. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері оподаткування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3. Ч. 2. С. 399–404. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/335120>
 9. Макаренко Н. К. Запобігання професійній злочинності в Україні: монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 455 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/20202>
 10. Купрієнко В. М. Кредитні спілки на ринку фінансових послуг України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2019. № 42. С. 130–134. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc42/30.pdf>
 11. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: аналіз процесів трансформації. 2024 рік: монографія / авт. кол.: О. Г. Кулик, І. В. Наумова, Л. В. Лісниченко, А. А. Бова, І. Г. Лубенець, І. П. Багаденко; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Г. Кулика. К. : 7БЦ, 2025. 296 с. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/new/9/nn2r.pdf?utm_source=chatgpt.com
 12. Тимошенко В. І. Теоретичні проблеми кримінології: збірник наукових праць. Київ: ФОРМ Маслаков, 2021. 300 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/18315>

Lekar A. Status and Trends of Criminal Offenses in the Sphere of Activities of Non-Banking Financial Institutions

Summary. The article provides a comprehensive criminological analysis of the status and trends of criminal offenses in the sphere of activities of non-banking financial institutions in Ukraine. It has been established that credit unions and other non-bank financial institutions perform an important socio-economic function, ensuring the population's access to financial resources, however, the specifics of their activities lead to an increased level of criminogenic risks, which manifest themselves in the form of fraud, abuse of office, forgery of documents and other illegal actions. The quantitative and qualitative indicators of crime in this area have been analyzed, including the level, structure, dynamics and regional characteristics, as well as changes in the nature of offenses under the influence of martial law, transformation of the regulatory environment, strengthening of the state's supervisory functions and the development of digital financial technologies. It has been revealed that the dominant type of criminal offense is fraud, which is characterized by organization, multi-episode nature and the use of complex financial schemes, which complicates its detection and investigation. The impact of the digitalization of financial services, the socio-economic vulnerability of the population, the imperfection of state control mechanisms and institutional interaction on the formation of criminogenic processes in the non-banking sector has been studied. It is proven that official statistics do not reflect the real

scale of crime due to the high level of latency, which is due to both objective and subjective factors, including low public awareness of financial rights protection mechanisms, imperfect internal control procedures, and low effectiveness of preventive measures.

The need for a comprehensive criminological approach combining the analysis of statistical, legal, social, and institutional aspects of crime is substantiated, as well as the need to improve the system of criminal offense prevention, strengthen coordination between regulatory and law enforcement agencies, increase the level of protection

of financial services consumers, and develop effective preventive and corrective measures. The proposed approaches allow for a systematic assessment of modern crime risks in the non-banking financial sector and contribute to ensuring the financial security of the state and citizens, as well as the formation of response strategies to new criminogenic challenges.

Key words: credit unions, non-bank financial sector, criminal offenses, fraud, financial crime, criminal latency, criminological characteristics, financial monitoring, martial law, digitalization.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 03.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.05.2026